

Paweł Rabczyński

Globalizacja w ujęciu Jana Pawła II

Studia Elbląskie 12, 275-287

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GLOBALIZACJA W UJĘCIU JANA PAWŁA II

Treść: I. Wprowadzenie w problematykę. II. Określenie globalizacji. III. Ocena etyczna procesów i skutków globalizacji. IV. Zagrożenia globalne. V. O globalizację etycznie odpowiedzialną. VI. Podsumowanie

I. WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ

Pojęcie globalizacji nie jest jednoznaczne i łatwe do skondensowanego przedstawienia, obejmuje bowiem swym zakresem znaczeniowym wiele – często przeciwnych i trudnych do przewidzenia – procesów zachodzących we współczesnym świecie¹. Najczęściej opisuje się je na terenie socjologii, choć dotyczy wielu innych dyscyplin naukowych, które nie mogą pozostać wobec niej obojętne, jak choćby ekonomia, etyka, psychologia, teologia.

W niniejszym artykule zostanie podjęta problematyka globalizacji w ujęciu Jana Pawła II² – Papieża Polaka, wybitnego filozofa i teologa, który nieustrudzenie bronił godności człowieka i jego praw w świecie podlegającym ciągłym zmianom, głównie

* Ks. Paweł Rabczyński, doktor teologii fundamentalnej (KUL 2003); od 2011 roku rektor Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie; prowadzi wykłady zleczone na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie oraz na Wydziale Socjologii i Pedagogiki Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie; autor monografii *Żnaki czasów według Marie-Dominique Chenu* (Olsztyn 2007); autor ponad 30. artykułów naukowych i popularnonaukowych, haseł leksykonograficznych i recenzji; zainteresowania naukowe koncentrują się na zagadnieniach chrystologii i eklezjologii fundamentalnej w dialogu ze współczesnością.

¹ W nowej publikacji PWN pt. *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2008, czytamy, że globalizacja to *charakterystyczne i dominujące w końcu XX i na początku XXI w. tendencje w światowej ekonomii, polityce, demografii, życiu społecznym i kulturze, polegające na rozprzestrzenianiu się analogicznych zjawisk, niezależnie od kontekstu geograficznego i stopnia gospodarczego zaawansowania danego regionu* (s. 64).

² Jan Paweł II, wcześniej Karol Wojtyła, ur. 18.05.1920 w Wadowicach, zm. 2.04.2005 w Watykanie; wybrany na papieża 16.10.1978. Wiadomości biograficzne: J a n P a w e ł II, *Dar i Tajemnica*, Kraków 1996; *Kościół w czasach Jana Pawła II*, red. M. Rusecki, K. Kaucha, J. Mastej, Lublin 2005 s. 5–62; G. W e i g e l, *Świadek nadziei*, Kraków 2005.

pod wpływem czynników ekonomiczno-gospodarczych drugiej połowy XX wieku i przełomu wieków. Na uwagę zasługuje fakt, że jako głowa Kościoła katolickiego rozwijał nauczanie społeczne swych poprzedników³ i podejmował wiele inicjatyw, służących wypracowaniu struktur i rozwiązań systemowych bardziej godnych człowieka⁴.

Zaprezentowane poniżej poglądy Jana Pawła II na temat globalizacji, głównie jej aspektów kulturowych i etycznych, są świadectwem odczytania przez papieża aktualnych zjawisk i wydarzeń zachodzących w dziejach w nowym kontekście społeczno-gospodarczym oraz troski o autentyczny rozwój człowieka i społeczeństwa.

Zanim przejdziemy do myśli wspomnianego autora, tytułem wprowadzenia w zagadnienie, sięgniemy do syntetycznych opracowań reprezentatywnych naukowców, parających się tematyką globalizacji. Dzięki temu prezentowane idee Jana Pawła II staną się bardziej zrozumiałe i będzie można je łatwiej skonfrontować z literaturą przedmiotu.

Globalizacja jest wynikiem „kurczenia się świata” pod wpływem przekraczających wszelkie granice mass mediów z Internetem na czele, wszechobecnej kultury konsumpcyjnej oraz – co najważniejsze – procesów integracyjnych w wymiarze makroekonomicznym i politycznym. Opisując kategorię globalizacji trzeba więc mieć na uwadze cały konglomerat powiązań procesów politycznych, ekonomicznych i kulturowych. W ujęciu większości współczesnych teoretyków społeczeństwa jawi się jako centralne pojęcie kategorii zmiany społecznej i służy do opisu zjawisk zachodzących na poziomie systemu społecznego (gospodarka, polityka) oraz kulturowego⁵.

Globalizacja prowadzi do tworzenia się globalnego systemu kultury – kultury globalnej. Głównymi czynnikami kształtującymi ją są: utworzenie światowego systemu informacyjnego, pojawienie się globalnych wzorów konsumpcji i konsumeryzmu, upowszechnienie się kosmopolitycznych stylów życia, organizowanie imprez sportowych o zasięgu międzynarodowym, rozwój turystyki zagranicznej, ograniczenie suwerenności państw narodowych (np. Komisja Europejska, Parlament Europejski), rozwój globalnych systemów wojskowych, świadomość ogólnoswiatowego zagrożenia środowiska naturalnego, wzrost zagrożeń zdrowotnych o zasięgu światowym (np. AIDS), powstanie ogólnoswiatowych organizacji politycznych (np. ONZ), powstanie ogólnoswiatowych ruchów politycznych, szerzenie się koncepcji praw człowieka, przepływ idei między religiami. Pod wpływem wymienionych powyżej czynników następuje stopniowa uniformizacja świata⁶.

Bardzo charakterystycznym wyróżnikiem kultury globalnej jest kreowanie nowej świadomości, która sprowadza się do widzenia świata jako jedności, pewnej

³ L e o n XIII, *Encyklika Rerum novarum* (1891); P i u s XI, *Encyklika Quadragesimo anno* (1931); J a n XXIII, *Encyklika Mater et Magistra* (1961); P a w e ł VI, *Encyklika Populorum progressio* (1967); T e n ż e, *List Apostolski Octogesima adveniens* (1971).

⁴ J a n P a w e ł II, *Encyklika Laborem exercens* (1981); T e n ż e, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (1987).

⁵ M. K e m p n y, *Globalizacja*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. I, Warszawa 1998, s. 241–242; A. G i d d e n s, *Socjologia*, Warszawa 2004, s. 74–80.

⁶ P. S z t o m p k a, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 584.

całości, będącej środowiskiem człowieka⁷. W „globalnej wiosce”, o której niegdyś pisał Marshall McLuhan⁸, następuje szybkie zacieśnianie stosunków i wzrost współzależności, w ten sposób, że inni odczuwają skutki naszych działań, a my odczuwamy problemy globalne, przejawiające się w naszym codziennym życiu⁹.

Należy zauważyć, że globalizacja jest zjawiskiem niejednorodnym. Obejmuje ona dwa przeciwstawne procesy: homogenizacji i heterogenizacji kultury, ponadto widoczne jest zróżnicowanie jej przebiegu i skutków na poziomie globalnym i lokalnym. Globalizacja jest przedmiotem zainteresowania, fascynacji, ale również budzi wiele kontrowersji, a nawet gwałtowny sprzeciw niektórych ruchów społecznych, nazywających ją imperializmem kulturowym¹⁰.

Anthony Giddens stwierdza, że globalizacja, której skutki dotyczą jednostki jak i całych społeczeństw, jest procesem otwartym, uwikłanym w wewnętrzne sprzeczności, o trudno przewidywalnych konsekwencjach. Zwraca uwagę, że jej skutkiem jest powstanie tzw. „globalnego społeczeństwa ryzyka”. Chodzi o pewne charakterystyczne dla omawianego procesu niebezpieczeństwa stwarzane przez człowieka oddziałującego poprzez wiedzę i technikę na otoczenie. Globalizacja skutkuje ryzykiem na płaszczyźnie środowiska naturalnego, zdrowia, nierówności i podziałów społecznych¹¹.

Pomijając szereg zagadnień szczegółowych i dokonując pewnego uproszczenia, można przyjąć za Ronaldem Robertsonem, że globalizacja to *zespół procesów, które tworzą jeden wspólny świat*¹².

Jan Paweł II w wielu swoich publicznych wypowiedziach podejmuje problematykę globalizacji i jej skutków¹³. Jest bowiem przekonany, że chrześcijanin nie może pozostawać biernym obserwatorem dokonujących się procesów historycznych, lecz powinien je analizować i aktywnie w nich uczestniczyć, tak aby zmierzały ku celowi godnemu człowieka¹⁴. Papież podkreśla, że zjawiska związane z globalizacją w coraz większej mierze kształtują współczesne społeczeństwo, bowiem nie dotyczą już tylko sfery ekonomicznej, ale obejmują wszystkie dziedziny życia i w ten sposób kształtują dzieje i ich protagonistę – człowieka¹⁵.

⁷ Globalizacja, teoria globalizacji, w: *Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, Warszawa 2004, s. 103–104; P. S z t o m p k a, *Socjologia*, s. 582–584.

⁸ M. McL u h a n, *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York 1964.

⁹ A. G i d d e n s, *Socjologia*, s. 83–87.

¹⁰ M. K e m p n y, *Globalizacja*, s. 242; P. S z t o m p k a, *Socjologia*, s. 582.

¹¹ A. G i d d e n s, *Socjologia*, s. 87–93.

¹² R. R o b e r t s o n, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London 1992, s. 396.

¹³ K. B e ł c h, *Wyzwania globalizacji w świetle nauki społecznej Kościoła*, Przemysł 2007, s. 39–46; J. O r z e s z y n a, *Kościół wobec globalizacji*, Kraków 2003, s. 15–59.

¹⁴ J a n P a w e ł I I, *Dziejami świata kieruje ręka Boga*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2001, s. 15.

¹⁵ J a n P a w e ł I I, *Idźcie na „areopagi” współczesnej kultury*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 7–8:2002, s. 10; T e n ż e, *Potrzebny jest dialog i solidarność*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2002, s. 24.

II. OKREŚLENIE GLOBALIZACJI

Poprzez globalizację Jan Paweł II rozumie *procesy wymiany i obiegu kapitału, towarów, informacji oraz technologii we współczesnym świecie*¹⁶, prowadzące do integracji na płaszczyźnie społecznej oraz do wzajemnego oddziaływania na płaszczyźnie kulturowej¹⁷. Tłumaczy, że termin ten *lepiej niż jakikolwiek inny charakteryzuje obecną ewolucję historyczną, polegającą na łączeniu w coraz większym stopniu życia gospodarczego, kulturalnego i społecznego*¹⁸. Współcześnie globalizacja wyznacza jak gdyby horyzont, określający nieodzowny zasięg każdej działalności politycznej¹⁹.

Papież uważa, że współczesne oblicze globalizacji ukształtowało się w pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku wraz z załamaniem się systemu kolektywistycznego w środkowej i wschodniej Europie, co przyniosło poważne konsekwencje dla ekonomii światowej, widoczne głównie w krajach Trzeciego Świata²⁰. Powszechnie zastosowanie gospodarki rynkowej pociągnęło za sobą wzrost zależności szczególnie systemów gospodarczych i społecznych. Globalizacja handlu doprowadziła do zaniku przeszkód utrudniających przemieszczanie się ludzi, kapitału i towarów. Wraz z wytworzeniem się nowych warunków pracy oraz życia powstały i rozprzestrzeniły się nowe idee filozoficzno-etyczne²¹, zmienił się sposób myślenia i obyczaje, stosunek człowieka do otaczającego środowiska przyrodniczego, do innych ludzi i samego siebie²². W ten sposób – konkluduje papież – wolny rynek, jako mechanizm wymiany dóbr, stał się nośnikiem nowej kultury i znacząco wpływa na kształtowanie skali wartości całych społeczeństw i przeciętnego człowieka²³.

Biskup Rzymu podkreśla, że globalizacja jest zjawiskiem kulturowym, fenomenem dotyczącym najgłębszych fundamentów każdej kultury. Autentyczny postęp ludzkiego społeczeństwa związany jest zawsze z rozwojem kultury. Papież wyjaśnia, że *pozostając w ścisłym związku z ludźmi i z ich historią, kultury podlegają takiej samej dynamice, jaka występuje w dziejach człowieka. Tak więc można w nich dostrzec przekształcenia i procesy rozwojowe dokonujące się w wyniku kontaktów między ludźmi, którzy przekazują sobie nawzajem różne modele życia. Kultury czerpią pokarm z przekazywania wartości, zaś ich żywotność i przetrwanie zależy od ich zdolności otwarcia na przyjęcie nowych elementów. [...] Każdy człowiek jest włą-*

¹⁶ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:2003, s. 29.

¹⁷ J a n P a w e ł I I, *Miłość najważniejszą formą ewangelizacji*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 9:2004, s. 48.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ J a n P a w e ł I I, *O braterskie dzielenie się dobrami*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:2003, s. 7.

²⁰ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja i etyka*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2001, s. 42; T e n z e, *Encyklika Centesimus annus* nr 22–29.

²¹ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja i etyka*, s. 42.

²² J a n P a w e ł I I, *Idźcie na „areopagi” współczesnej kultury*, s. 9–10.

²³ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja i etyka*, s. 42; T e n z e, *Encyklika Centesimus annus* nr 30–43.

czony w jakąś kulturę, zależy od niej i na nią oddziałuje. Człowiek jest jednocześnie dzieckiem i ojcem kultury, w której żyje²⁴.

Ludzie przeżywają życie w sposób prawdziwie ludzki właśnie dzięki kulturze. Człowiek tworzy kulturę, w niej się wyraża, potwierdza swoją tożsamość, a z drugiej strony ona kształtuje jego. Kultura to przestrzeń wartości i sensu, łącząca różne tradycje we wspólne dziedzictwo ludzkości²⁵. Biorąc pod uwagę fakt, iż kultura jest swoistym sposobem „bycia” człowieka, a zarazem kształtuje ona więzi, które stanowią o wyjątkowym charakterze życia społecznego, o tożsamości jednostki i narodu, należy – zdaniem Jana Pawła II – w badaniach nad globalizacją skoncentrować się na jej wymiarze kulturowym²⁶.

III. OCENA ETYCZNA PROCESÓW I SKUTKÓW GLOBALIZACJI

Procesy związane z globalizacją oraz ich skutki społeczne i indywidualne, jak każde rozumne i wolne działanie człowieka, podlegają ocenie etycznej. Jan Paweł II z całą mocą podkreśla prymat etyki nad jakimkolwiek systemem ekonomicznym, gospodarczym, czy też politycznym. Wartości etyczne nie mogą podlegać dyktatowi postępu technicznego. Są bowiem zakorzenione w samej naturze człowieka i to one stoją na straży jego praw i godności. Etyka nie pozwala na stawianie systemów ponad człowiekiem, lecz wskazuje na konieczność dostosowania ich do jego potrzeb. Nie można więc opierać się na modelach refleksji etycznej, które same są niejako produktem ubocznym globalizacji i bazują na utylitarystyce, lecz trzeba sięgać do etyki normatywnej, która reguluje postępowanie człowieka pojmowanego jako osoba, tak w sferze jego życia indywidualnego, jak i społecznego, oraz prowadzi do jego optymalnego osobowego rozwoju²⁷.

Biskup Rzymu zauważa, że z punktu widzenia etyki wartości sama globalizacja nie jest *a priori* ani dobra ani zła. Ocena etyczna zależy od człowieka, który jest jej twórcą. Jeśli procesy z nią związane będą służyć człowiekowi, jego wszechstronnemu rozwojowi i dobru wspólnemu, to wtedy będzie można ją ocenić jako dobrą, a nawet pożądaną²⁸. Papież zachęca do uważnego rozeznawania pozytywnych i negatywnych skutków globalizacji²⁹.

Jan Paweł II wyróżnia dwie podstawowe zasady, na których powinna opierać się ocena etyczna procesów związanych z globalizacją. Pierwsza dotyczy niezbywalnej wartości człowieka, która jest źródłem wszelkich praw ludzkich i wszelkiego ładu społecznego. Zgodnie z tą normą człowiek musi być zawsze celem, a nie środkiem,

²⁴ J a n P a w e ł I I, *Encyklika Fides et ratio* nr 71.

²⁵ J a n P a w e ł I I, *List Ojca Świętego z okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:2000, s. 57; T e n ż e, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 85–91.

²⁶ J a n P a w e ł I I, *Idźcie na „areopagi” współczesnej kultury*, s. 10.

²⁷ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja i etyka*, s. 42; T e n ż e, *Encyklika Pacem in terris – nieustannie zobowiązanie*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2:2003, s. 4–8.

²⁸ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja i etyka*, s. 42.

²⁹ J a n P a w e ł I I, *Posynodalna Adhortacja apostołska Pastores gregis* nr 69.

podmiotem, a nie przedmiotem ani towarem rynkowym. Druga zasada refleksji etycznej w kontekście globalizacji akcentuje wartości ludzkich kultur, których nikt nie może lekceważyć, ani tym bardziej niszczyć. Należy respektować wielość kultur i ich różnorodność, ponieważ – zdaniem papieża – są one jakby komplementarnymi kluczami interpretacyjnymi ludzkiego życia. Odbierając narodom ich własną kulturę, lub narzucając im obcą, pozbawia się je najcenniejszego skarbu – świadomości narodowej, tradycji i tożsamości³⁰.

Omawiany autor podkreśla, że era globalizacji wymaga przyjęcia i przestrzegania wspólnego kodeksu etycznego, który nie będzie „produktem” wspólnego systemu społeczno-ekonomicznego, czy też zuniformizowanej kultury, lecz mającym swe źródło w uniwersalnej naturze ludzkiej zbiorem wartości i zasad życia społecznego i indywidualnego. Jan Paweł II stwierdza, iż utworzenie wspomnianego kodeksu zabezpieczy człowieka przed absolutną relatywizacją wartości, uniformizacją stylów życia i kultur. Wydobyte na światło dzienne wartości uniwersalne mogą stać się wiodącą siłą wszelkiego rozwoju i postępu. W ten sposób globalizacja uaktywni wszystkie twórcze siły w społeczeństwie i będzie służyła tak pojedynczemu człowiekowi, jak i wszystkim wspólnotom³¹.

Biskup Rzymu głosi, że prawidłowo kierowana globalizacja powinna szanować wartości wyznawane przez poszczególne narody i grupy etniczne. Jest bowiem czymś więcej niż ujednoczeniem różnorodnych stylów życia i kultur³². Jej celem ma być jedność rodziny ludzkiej osiągnięta poprzez wyłonienie takich form współpracy, które miałyby charakter nie tylko gospodarczy, ale również społeczny i kulturowy.

³⁰ Jan Paweł II, *Globalizacja i etyka*, s. 42–43; *Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II i Arcybiskupa Aten i całej Grecji Christodoulosa*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 7–8:2001, s. 15.

³¹ Jan Paweł II, *Globalizacja i etyka*, s. 42–43.

³² Szczególne miejsce w myśli Jana Pawła II zajmuje refleksja nt. jednoczącej się Europy i wartości stanowiących dziedzictwo humanizmu europejskiego. Papież pisze: *Wartości te stanowią najbardziej charakterystyczny dorobek intelektualny i duchowy, który ukształtował tożsamość europejską na przestrzeni wieków, i należą do skarbcza kultury tego kontynentu. Jak już przypomniałem przy innych okazjach, dotyczą one: godności osoby; świętości życia ludzkiego; centralnej roli rodziny opartej na małżeństwie; wagi wykształcenia; wolności myśli, słowa oraz głoszenia własnych poglądów i wyznawania religii; ochrony prawnej jednostek i grup; współpracy wszystkich na rzecz wspólnego dobra; pracy pojmowanej jako dobro osobiste i społeczne; władzy politycznej pojmowanej jako służba, podporządkowanej prawu i rozumowi, a «ograniczonej» przez prawa osoby i narodów. W szczególności konieczne będą uznanie i ochrona w każdej sytuacji godności osoby ludzkiej i prawa do wolności religijnej, pojmowanego w trzech aspektach: indywidualnym, zbiorowym i instytucjonalnym. Oprócz tego należy przyjąć zasadę pomocniczości w wymiarze horyzontalnym i wertykalnym oraz wizję stosunków społecznych i wspólnotowych opartą na autentycznej kulturze i etyce solidarności. [...] Korzenie kulturowe, z których wyrastają przypomniane wyżej wartości, są różnorodne: duchowe dziedzictwo Grecji i Rzymu, wkład ludów romańskich, celtyckich, germańskich, słowiańskich i ugrofińskich, a także kultura żydowska i świat islamski. Te rozmaite elementy znalazły w tradycji judeochrześcijańskiej siłę, która pozwoliła im harmonijnie się połączyć, umocnić i rozwinąć. Uznając ten fakt historyczny, Europa – w dążeniu do ustanowienia nowego porządku instytucjonalnego - nie może lekceważyć swojego dziedzictwa chrześcijańskiego, ponieważ to, co stworzyła w dziedzinie prawa, sztuki, literatury i filozofii, w znacznej mierze zrodziło się pod wpływem przesłania ewangelicznego (Jan Paweł II, *Wartości chrześcijańskie duchowym fundamentem Europy*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10–11:2002, s. 32–33).*

Jan Paweł II jest przekonany, że świat biznesu potrzebuje zdrowej etyki, dzięki której sektor finansowo-handlowy zachowa wrażliwość na jej głęboko ludzki i społeczny wymiar. Dążenie do maksymalnego zysku należy – zdaniem papieża – łączyć z poszanowaniem godności i twórczych umiejętności pracowników oraz klientów. Według omawianego autora pracodawcy powinni kierować się takimi wartościami jak: rzetelność, pracowitość, roztropność w podejmowaniu ryzyka, wiarygodność i wierność w relacjach międzyludzkich, męstwo we wprowadzaniu w życie decyzji trudnych i bolesnych³³.

IV. ZAGROŻENIA GLOBALNE

Jak już zostało wcześniej powiedziane, złożone procesy globalizacji dotyczą nie tylko gospodarki i środków społecznego przekazu. Aspekt ekonomiczny i finansowy łączy się tu ściśle z następstwami w sferze kulturowej i duchowej człowieka.

Zdaniem Jana Pawła II największym zagrożeniem związanym z globalizacją jest uczynienie z człowieka jednego z elementów rynku, jakby towaru wymiennego, a także pozbawienie go możliwości dokonywania decydujących wyborów. W ten sposób bezosobowe mechanizmy mogą skutkować utratą własnej tożsamości i godności osoby ludzkiej³⁴. Należy więc dbać, aby czynniki ekonomiczne, wpływające na decyzje polityczne, prawne, bioetyczne odpowiadały wymaganiom etycznym zakładającym priorytet niezbywalnej godności człowieka w badaniach naukowych i polityce społecznej³⁵.

Drugim poważnym czynnikiem ryzyka pojawiającym się na tle globalnych zmian gospodarczych jest, według papieża, zagrożenie ujednoczenia kultury. Biskup Rzymu stanowczo przeciwstawia się powierzchownemu synkretyzmowi kulturowemu, który prowadzi do powstania skal wartości opartych na materializmie

³³ J a n P a w e ł II, *Encyklika Centesimus annus* nr 32.

³⁴ J a n P a w e ł II, *Wobec wyzwań globalizacji*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 3:2002, s. 44–45.

³⁵ J a n P a w e ł II, *W waszej pracy naukowej czerpcie światło z wiary*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2:2003, s. 44.

Znamienna jest wypowiedź papieża zatroskanego o ludzki i etyczny wymiar globalizacji: *Problem polega na tym, że postęp techniczny i zmiany w stosunkach pracy dokonują się zbyt szybko, aby kultura mogła na nie właściwie zareagować. Zabezpieczenia socjalne, prawne i kulturowe — powstałe jako owoc ludzkich działań w obronie wspólnego dobra — są nieodzowne, jeśli jednostki i społeczności mają zachować swoją centralną rolę. Globalizacja jednak grozi często zniszczeniem tych pieczołowicie tworzonych struktur, narzucając nowe style pracy, życia i organizowania wspólnot. Podobnie też — na innej płaszczyźnie — praktyczne zastosowania odkryć nauk biomedycznych zwykle zaskakują prawodawców. Same badania naukowe są często finansowane przez instytucje prywatne, a ich wyniki stają się przedmiotem działań komercyjnych zanim jeszcze mechanizm kontroli społecznej zdola na nie zareagować. Mamy tu do czynienia z iście prometejską próbą zdobycia władzy nad ludzką naturą, do tego stopnia, że nawet rozpoznanie ludzkiego kodu genetycznego rozpatrywane jest w kategoriach kosztów i zysków. Wszystkie społeczeństwa zgodnie uznają, że należy kontrolować te procesy i zadbać o to, aby respektowały one podstawowe wartości ludzkie i dobro wspólne* (J a n P a w e ł II, *Globalizacja i etyka*, s. 42).

i konsumpcjonizmie³⁶. Omawiany autor stwierdza, że globalizacja, choć umożliwiła zacieśnienie więzi między narodami i ich kulturami poprzez szerszy dostęp do informacji, to jednak nie ułatwia człowiekowi należytego rozeznania i dojrzałej syntezy, kształtując postawę relatywizmu³⁷. Zdaniem papieża odmienności kulturowych nie można traktować jako wezwania do uniformizacji, lecz powinny być pojmowane jako okazja do spotkania i do dialogu³⁸.

Wymienione powyżej niebezpieczne tendencje, roszczące sobie prawo do stania się normą w nowoczesnym społeczeństwie epoki globalizmu, niejako wymuszają – zdaniem Jana Pawła II – konieczność uważnej i dogłębnej refleksji intelektualnej nad obowiązującym wzorcem antropologiczno-kulturowym. Papież z całą szczerością pyta, jaką wizję człowieka, jego przeznaczenia i przyszłości, niosą ze sobą epokowe zmiany, których jesteśmy świadkami już nie tylko na „własnym podwórku”, ale także na arenie całego świata? Czy rzeczywiście stawiają one człowieka i jego godność na pierwszym miejscu, a więc czy mają na celu jego pełny i harmonijny rozwój?³⁹

Jan Paweł II zauważa, że rozwojowi społeczeństwu i naukowemu w dobie globalizacji wcale nie towarzyszy głębsza refleksja nad znaczeniem i wartością życia ludzkiego. Ponadto rozwój gospodarczy i techniczny nie jest w równej mierze udziałem wszystkich ludzi na świecie, a jedynie niewielkiej części potrafiących z niego korzystać, czy też wykorzystać do pomnożenia już posiadanych dóbr⁴⁰. Nie wszystkie narody mogą konsumować owoce wzrostu dobrobytu materialnego i mieć w nim udział. Globalne polepszenie warunków życia tylko w niewielkim stopniu niweluje istniejące obszary nędzy i głodu. Mimo wysiłku wielu ludzi dobrej woli, stare nie zanikają, a wciąż pojawiają się nowe. Papież zwraca także uwagę, iż w „globalnej wiosce” rosną tragiczne kontrasty, wciąż wybuchają wojny, stosuje się dyskryminację rasową, tortury, mają miejsce masakry, szerzy się terroryzm i niszczy się przyrodę⁴¹.

³⁶ J a n P a w e ł I I, *Wobec wyzwań globalizacji*, s. 45.

³⁷ J a n P a w e ł I I, *W naszym działaniu liczymy na pomoc Trójcy Świętej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 7–8:2001, s. 47.

³⁸ J a n P a w e ł I I, *Obchody Wielkiego Jubileuszu wezwaniem do zmiany stylu życia*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 3:2000, s. 7.

³⁹ J a n P a w e ł I I, *Wobec wyzwań globalizacji*, s. 44.

⁴⁰ J a n P a w e ł I I, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* nr 14–15; T e n ż e, *Obchody Wielkiego Jubileuszu wezwaniem do zmiany stylu życia* s. 7: *Zarazem jednak globalizacja prowadzi do nowych rozłamów. Liberalizm pozbawiony stosownych mechanizmów kontrolnych sprawia, że pogłębia się w świecie różnica między krajami «zwykłymi» a «przegrywającymi». Te pierwsze dysponują kapitałami i technologiami, dzięki którym mogą dowolnie czerpać z zasobów planety, przy czym nie zawsze korzystają z tej możliwości w duchu solidarności i dzielenia się z innymi. Te drugie natomiast nie mają łatwego dostępu do zasobów, jakich potrzebują, aby się należycie rozwijać, a czasem wręcz brak im środków niezbędnych do przetrwania; przyniesione ciężarem długów i rozdarte wewnętrznymi podziałami, nierzadko marnotrawią skromne zasoby na działania wojenne* (por. *Centesimus annus*, 33).

⁴¹ *Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II i Arcybiskupa Aten i całej Grecji Christodoulosa*, s. 15; J a n P a w e ł I I, *Wszelkimi siłami walczyć z nędzą i głodem*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 4:2003, s. 33; T e n ż e, *Przyszłość ludzkości zależy od wyboru wartości etycznych*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:2001, s. 10–11; T e n ż e, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, s. 30; T e n ż e, *Wychować do solidarności*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol-

Omawiany autor wskazuje na jeszcze inne negatywne skutki globalizacji opartej wyłącznie na kryteriach ekonomicznych. W sposób jednoznaczny ukazuje szkodliwe konsekwencje stosowania „logiki ślepych mechanizmów”, które „miażdżą człowieka”⁴². Wśród nich wymienia pogłębienie problemu bezrobocia, dyskryminacji i nietrwałości zatrudnienia, czego pierwszymi i najliczniejszymi ofiarami są kobiety⁴³.

Globalny rozwój cyberkomunikacji wytworzył nową kulturę medialną. Nastąpiła deregulacja i prywatyzacja mediów, które na czoło wysuwają interes komercyjny. Taka sytuacja rodzi – zadaniem Jana Pawła II – liczne dylematy etyczne związane z prymatem prawdy i poszanowania godności osoby⁴⁴. Szczególnie widoczny jest wpływ mediów na rodzinę. Dzięki globalizacji wiele rodzin na całym świecie posiada wręcz nieograniczone możliwości zdobywania wiedzy, rozwoju kulturowego i duchowego. Z drugiej strony środki społecznego przekazu często promują wartości sprzeczne z szeroko pojętym dobrem małżeństwa i rodziny. Papież wymienia tu akceptację i propagowanie rozwodów, antykoncepcji, aborcji, homoseksualizmu. Nazywa je wrogimi postawami, szkodzącymi wspólnemu dobru społeczeństwa. Stwierdza: *Media nie powinny sprawiać wrażenia jakoby ich celem było niszczenie zdrowych rodzinnych wartości tradycyjnych kultur albo zastąpienie tychże wartości – w ramach procesu globalizacji – zlaicyzowanymi wartościami społeczeństwa konsumpcyjnego*⁴⁵.

Ponadto zjawisko globalizacji, konstatuje omawiany autor, wpływa negatywnie na stosunki międzypokoleniowe w rodzinach. Osłabieniu ulega instytucja małżeństwa, która we współczesnym społeczeństwie bardzo często jest postrzegana jako przeszkoda na drodze do samorealizacji. Presja konsumpcjonizmu skłania do decyzji o nieposiadaniu dzieci oraz do wykluczenia ludzi w podeszłym wieku. Spadek przyrostu naturalnego powoduje starzenie się społeczeństwa i w ostatecznym rozrachunku jego samozagładę. Dlatego też Jan Paweł II przestrzega przed indywidualizmem i opowiada się za solidarnością międzypokoleniową w rodzinach i w społecznościach, a także za stworzeniem systemu pomocy dla najsłabszych członków wspólnot⁴⁶.

Biskup Rzymu zauważa, że poważnym skutkiem globalizacji jest wzrastający proces migracji. Zjawisko migracji, z jej wieloma aspektami pozytywnymi i negatywnymi, doskonale wpisuje się w kontekst „globalnej wioski”. Ludzie prze-

skie) 6:2002, s. 28–29; T e n ż e, *O braterskie dzielenie się dobrami*, s. 7; T e n ż e, *Posynodalna Adhortacja apostolska Ecclesia in America* nr 55.

⁴² J a n P a w e ł I I, *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*, „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 9:2000, s. 9–10; T e n ż e, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* nr 16.

⁴³ J a n P a w e ł I I, *Posynodalna Adhortacja apostolska Ecclesia in Asia* nr 33–34, s. 40–41; T e n ż e, *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*, s. 10.

⁴⁴ J a n P a w e ł I I, *Kościół a kultura medialna*, „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 5:2001, s. 25.

⁴⁵ J a n P a w e ł I I, *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo*, „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 4:2004, s. 13.

⁴⁶ J a n P a w e ł I I, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* nr 25; T e n ż e, *Wierni wartościom demokracji i moralności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 7–8:2002, s. 46; T e n ż e, *Wychować do solidarności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2002, s. 28–29.

mieszczając się przekraczają granice językowe i kulturowe, zacieśniają wzajemne relacje, lepiej się poznają, nawiązują przyjaźnie, uczą się pokojowego współistnienia. Niestety decyzja o opuszczeniu własnego kraju, społeczności nie zawsze jest podejmowana jako wolna decyzja zainteresowanych. Negatywne skutki procesów związanych z globalizacją, takie jak wspomniane już pogłębianie się nierówności ekonomicznych i społecznych, zmuszają wielu do porzucenia własnego środowiska życiowego i udania się w nieznaną w poszukiwaniu chleba, bezpieczeństwa, dobrobytu. Migranci bardzo często stają w dramatycznej sytuacji niepewności i zagrożenia, padają ofiarą wyzysku bezwzględnych pracodawców lub grup przestępczych. Konieczne jest więc – zdaniem Jana Pawła II – wyzbycie się przez kraje bogate „nienasyconej żądzy przywłaszczania sobie wszystkich dostępnych zasobów”, tak, aby kraje ubogie nie skazywały swoich mieszkańców na tułaczkę w poszukiwaniu lepszego życia⁴⁷.

Omawiany autor wymienia także inne negatywne skutki globalizacji dotyczące bezpośrednio środowiska naturalnego. Błędne założenia ekonomicznego i technicznego postępu, który nie uznaje żadnych ograniczeń ekologicznych, prowadzą do zniszczenia podstawowych zasobów naturalnych: wody, powietrza, ziemi. Zdaniem Jana Pawła II poszanowanie środowiska naturalnego wynika z szacunku dla ludzkiego życia i ludzkiej godności. Potrzebna jest więc pogłębiona świadomość ekologiczna, która nakazuje wykorzystywanie nauki i techniki w sposób odpowiedzialny, zgodnie z zasadą szacunku i strzeżenia środowiska dla dobra wspólnego dziś i jutro⁴⁸.

V. O GLOBALIZACJĘ ETYCZNIE ODPOWIEDZIALNĄ

Jak już zostało wcześniej powiedziane, Jan Paweł II nie potępia zjawiska globalizacji. Dostrzega pozytywne i negatywne skutki procesów z nią związanych. W związku z tym, że globalizacja jest fenomenem obecnym we wszystkich dziedzinach ludzkiego życia, Papież opowiada się za koncepcją globalizacji etycznie odpowiedzialnej. Biskup Rzymu podkreśla konieczność wypracowania skutecznych mechanizmów pozwalających nadać jej właściwy kierunek. Aby osiągnąć ten cel omawiane zjawisko musi zostać wpisane w szerszy program polityczny i ekonomiczny. Jan Paweł II z całą mocą stwierdza, że tylko przy udziale społeczności międzynarodowej oraz dzięki mądrym kierownictwu instytucji politycznych będzie możliwe osiągnięcie autentycznego postępu, służącemu całej rodzinie ludzkiej. Dla pełnej jasności trzeba dodać, że papież nie opowiada się za tworzeniem jakiegos „globalnego superpaństwa”, którego zadaniem byłoby sprostanie wymaganiom zglobalizowanego świata⁴⁹.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Obchody Wielkiego Jubileuszu wezwaniem do zmiany stylu życia*, s. 7.

⁴⁸ *Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II i Patriarchy Bartłomieja I*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10–11:2002, s. 4–5.

⁴⁹ Jan Paweł II, *Encyklika Pacem in terris – nieustanne zobowiązanie*, s. 6; Tenże, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, s. 30; Tenże, *Wychować do solidarności*, s. 28–29.

Zdaniem omawianego autora, globalizacja etycznie odpowiedzialna uznaje prymat wartości, na czele których stoi człowiek, jego godność i autentyczny rozwój. Człowiek nie może biernie podporządkować się procesom globalizacji, lecz ma aktywnie nimi kierować. W podejmowaniu wszelkich inicjatyw związanych z regulacją procesów globalnych należy kierować się niezmiennymi wartościami społecznymi, takimi jak prawda, wolność, sprawiedliwość, solidarność, pomocniczość i miłość. Interesy partykularne poszczególnych grup oraz wymagania rynku muszą być podporządkowane dobru wspólnemu, tak aby wszystkie narody były traktowane jako równorzędni partnerzy, konsumujący w równej mierze owoce globalizacji, a każdy pojedynczy człowiek mógł korzystać z takich podstawowych dóbr jak żywność, mieszkanie, szkolnictwo, zatrudnienie, pokój, postęp społeczny, rozwój gospodarczy oraz sprawiedliwość⁵⁰.

Jan Paweł II wzywa do „globalizacji solidarności, sprawiedliwości i braterstwa”. Widzi pilną potrzebę budowania kultury solidarności opartej na szacunku dla osoby ludzkiej i dla wartości ludzkiego życia⁵¹. Podkreśla znaczenie swobodnego i wolnego uczestnictwa wszystkich ludzi w wypracowaniu i realizowaniu wspólnych decyzji na skalę światową, w duchu poszanowania podstawowych wartości ludzkich i duchowych⁵².

Zdaniem Biskupa Rzymu, solidarność społeczna nakazuje przewyższanie partykularnych interesów i kierowanie się sprawiedliwością. Konsekwencją takiej postawy będzie stała wola poszukiwania wspólnego dobra, troska o pokojowy i harmonijny rozwój społeczeństw oraz dobrobyt. Skuteczną formą ogólnoludzkiej solidarności jest powszechne braterstwo, czuwające nad wyrównywaniem niesprawiedliwych różnic społeczno-ekonomicznych. Międzynarodowa pomoc i współpraca powinna polegać na braterskiej otwartości na wszystkich potrzebujących. „Globalizacja solidarności” nakłada na kraje znajdujące się w korzystniejszej sytuacji obowiązek wspomagania krajów rozwijających się⁵³.

⁵⁰ J a n P a w e ł I I, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, s. 30.

⁵¹ J a n P a w e ł I I, *List Ojca Świętego z okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie*, s. 58; T e n ż e, *Posynodalna Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* nr 101–104.

⁵² J a n P a w e ł I I, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* nr 44; T e n ż e, *Encyklika Centesimus annus* nr 48; T e n ż e, *Demokracja i wartości*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2000, s. 4–5.

⁵³ J a n P a w e ł I I, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* nr 45; *Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II i Patriarchy Bartłomieja I*, s. 5; J a n P a w e ł I I, *Wychować do solidarności*, s. 29; T e n ż e, *Potrzebna jest globalizacja solidarności*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 6:2000, s. 38; T e n ż e, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, s. 30; T e n ż e, *O braterskie dzielenie się dobrami*, s. 7; T e n ż e, *Przeszłość ludzkości zależy od wyboru wartości*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:2001, s. 10–11; T e n ż e, *Wierni wartościom demokracji i moralności*, s. 46; T e n ż e, *O globalną mobilizację sumień*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2:2002, s. 30; T e n ż e, *Przed spotkaniem w Genewie*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 9:2001, s. 53–54; T e n ż e, *Dialog i współpraca drogą do rozwoju i pokoju*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2:2002, s. 40; T e n ż e, *Posynodalna Adhortacja apostolska Ecclesia in Africa* nr 138.

Jan Paweł II tłumaczy: *Solidarność i współuczestnictwo to gwarancje moralne, dzięki którym ludzie i narody są nie tylko narzędziami, ale stają się twórcami własnej przyszłości. Oto dłaczego należy dążyć do «globalizacji solidarności» i do tego, by globalizacja ekonomiczna nie wykluczała jednostek ani narodów. Konkretnym przejawem takiej solidarności winno być darowanie długów krajom najuboższym, a przynajmniej ich znaczna redukcja. Należy przy tym zadbać, troszcząc się*

Zdaniem omawianego autora międzynarodowa solidarność jest najlepszą odpowiedzią na zagrożenia, które rodzi proces globalizacji: *Celem solidarności musi być tworzenie bardziej ludzkiego świata dla wszystkich – świata, w którego kształtowaniu każdy człowiek będzie mógł uczestniczyć w sposób pozytywny i owocny, a w którym dobrobyt części obywateli nie będzie już przeszkodą w rozwoju innych ludzi, ale będzie go wspomagał*⁵⁴.

VI. PODSUMOWANIE

W swoim nauczaniu Jan Paweł II bardzo często podejmował problemy społeczne. Zatraskany o człowieka i jego wszechstronny rozwój odważnie zabierał głos na tematy ekonomiczne, gospodarcze i polityczne. Wśród nich bardzo często odnosił się do idei, prądów, tendencji i zjawisk zachodzących we współczesnym świecie. Poczesne miejsce w całym konglomeracie zagadnień społecznych poruszanych przez papieża zajmuje globalizacja. Jest ona obecna w wielu publicznych wystąpieniach omawianego autora, encyklikach, adhortacjach, orędziach, listach i przesłaniach.

Jan Paweł II, zgodnie z misją związaną z urzędem nauczania w Kościele, eksponuje przede wszystkim kulturowe i etyczne aspekty globalizacji. Dostrzega jej konsekwencje w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym.

Po dogłębnej analizie materiału źródłowego z całą pewnością można stwierdzić, że Biskup Rzymu nie przekreśla zjawiska globalizacji jako takiego. Wobec procesów z nią związanych zajmuje postawę uważnego obserwatora rzeczywistości. Dostrzega ich pozytywne i negatywne skutki, szanse i zagrożenia. Dla Jana Pawła II globalizacja jest znakiem i symbolem naszych czasów i dlatego stanowi wyzwanie dla wszystkich ludzi żyjących w „globalnej wiosce”. Wobec świata ewoluującego w kierunku ujednoczenia wszystkich dziedzin życia nie można przyjąć postawy obojętnej. Błędem byłoby bierność poddanie się biegowi wydarzeń. Papież często podkreślał, że każdy człowiek powinien aktywnie uczestniczyć w przemianach zachodzących zarówno w jego najbliższym otoczeniu, jaki i w społeczności globalnej. Tylko w ten sposób może uratować swoją niezbywalną godność.

Zdaniem Jana Pawła II, jeśli globalizacja ma służyć dobru i rozwojowi osoby ludzkiej, to musi stać się procesem etycznie odpowiedzialnym. Można to osiągnąć dzięki wdrożeniu jako zasady współżycia, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym, solidarności, sprawiedliwości i braterstwa.

Globalizacja, jak każde inne zjawisko społeczne, nie jest celem samym w sobie. Ma służyć człowiekowi; być środkiem i skutecznym narzędziem budowania dobra całej rodziny ludzkiej.

*o jawność życia społecznego, aby darowane długi oraz udzielone znów kredyty i inwestycje zostały spożytkowane dla wspólnego dobra, a zarazem dostarczyć pomoc naukową i wykwalifikowany personel, który będzie wspomagał transformację lokalnej gospodarki. Taka pomoc pozwoli zapewnić formację ogólną i techniczną mieszkańcom danego kraju w celu wsparcia prawdziwego postępu ludzi pracy oraz krajów rozwijających się, a także pomoże w przejściu przez ludność miejscową kontroli nad gospodarką (J a n P a w e ł II, *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*, s. 10).*

⁵⁴ J a n P a w e ł II, *O nowy styl solidarności*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10–11:2002, s. 27.

GLOBALIZZAZIONE SECONDO GIOVANNI PAOLO II**RIASSUNTO**

Giovanni Paolo II riguardava nel suo insegnamento assai sovente la questione della problematica sociale. Preoccupato per un uomo e per il suo sviluppo universale prendeva la parola coraggiosamente sull'economia, gestione e politica. Un notevole posto nell'insieme dei problemi sociali sollevati dal Papa prende un processo della globalizzazione. Giovanni Paolo II espone prima di tutto gli aspetti di cultura e d'etica della globalizzazione. Se la globalizzazione ha per scopo un bene e un progresso della persona umana, lo deve essere un processo responsabile moralmente. Si può raggiungerlo per la realizzazione della solidarietà, giustizia e fraternità che sono un principio della coesistenza, sia nella dimensione individuale sia nella sociale. La globalizzazione, come ogni altro fenomeno sociale, non è un fine per se stesso. Ha per scopo un uomo e deve essere un mezzo e uno strumento efficace per la costruzione del bene dell'intera famiglia umana.